

“Autorska prava medijskih profesionalaca u BiH: analiza stanja i problema”

Uvod

Rijetke su tako malo ili gotovo nimalo istražene teme kao što je to slučaj sa autorskim pravima u Bosni i Hercegovini. Uzimajući u obzir činjenicu da se o autorskim pravima medijskih profesionalaca govori još manje, postaje jasno koliko je nužno aktualizirati pitanje autorskih prava u medijima. Govoriti o autorskim pravima bilo gdje, u bilo kojem kontekstu, velika je odgovornost, no govoriti o autorskim pravima medijskih profesionalaca u Bosni i Hercegovini – veliki je izazov, budući da su ona, za mnoge, još uvijek velika nepoznanica.

Naime, biti novinar u Bosni i Hercegovini, osim već profesijom zagwarantovanih izazova, pred novinara stavlja i dodatne izazove – političke, stranačke, ljudske, moralne, etičke i mnoge druge. Poštivanje autorskih prava jedan je od temeljnih načela novinarske etike. Mediji su u obavezi da se pridržavaju zakonskih normi, odnosno da navedu autora novinarskih tekstova i video zapisa, kao i autora fotografije. Također su u obavezi da se suzdrže od objavljivanja tekstova i fotografija čiji je autor nepoznat. To su obaveze prema javnosti, profesiji, jednih prema drugima. Novinar se svakodnevno susreće sa pitanjima etičke naravi kao što su krivotvorenje, povreda autorskih prava, sukob interesa, prikrivanje informacija, prevara, napad na privatnost, itd... Nabrojane stavke su duboko ukorijenjene u moderno društvo, a ne samo novinarstvo. Novinarstvo jednostavno podliježe zahtjevima modernog tržišta. Nažalost, kad se aljkavost jednom uvuče u strukturu društva (tako i novinarstva), ona postane gotovo podrazumijevajuća.

U nastavku rada bit će govora o autorskim pravima medijskih profesionalaca u Bosni i Hercegovini generalno – šta su, kako i gdje se krše i ko ih štiti te iskustvima bosanskohercegovačkih medijskih djelatnika u vezi sa (vlastitim) autorskim pravima. Na osnovu iskustava medijskih profesionalaca, bit će ponuđene i preporuke za poboljšanje odnosa i stanja u vezi sa autorskim pravima u Bosni i Hercegovini, te moguća rješenja za dugoročno poštivanje pomenutih prava.

Analiza stanja i problema u Bosni i Hercegovini

Iako se o autorskim pravima u Bosni i Hercegovini posljednjih godina, pa i decenija, govori mnogo, činjenica je da se ovom “problemom” ne pristupa dovoljno ozbiljno. S druge strane, a kako je to već istaknuto, o autorskim pravima medijskih djelatnika govori se malo ili nimalo – ona su zanemarena, gotovo marginaliziran problem savremenog bosanskohercegovačkog društva. Zašto je to tako?! Zašto oni koji svakodnevno pišu i govore – ne govore o “svojim pravima” koja su, gotovo svakodnevno ugrožena?! I zašto, u kontekstu autorskih prava medijskih djelatnika u Bosni i Hercegovini, možemo više govoriti o autorstvu, nego o pravima?

U prilog navedenom govori i činjenica da se o autorskim pravima često i piše i govori u medijima, no ko govori o autorskim pravima medijskih profesionalaca? Tek poneko i ponekad – obično u aprilu (oko 23.) kada se obilježava Međunarodni dan autorskih prava.

Sveprisutnost medija u Bosni i Hercegovini, njihova masovnost, borba za informacije, utrka za lajk i klik, dovest će do toga da će se jedna informacija ili fotografija svjetlosnom brzinom s jednog mjesta (medija) prenijeti na druge – često bez izvora, autora, autentičnosti. Na taj način informacija postaje bezlična, deautorizovana, a izvorni autor postaje doslovno “pokraden”. Preuzimanje tuđeg teksta ili dijelova teksta bez navođenja izvora (u ovom smislu ne izvora informacija, što novinarska terminologija podrazumijeva, nego izvora odakle je informacija preuzeta) predstavlja “intelektualnu neiskrenost”, odnosno, “neovlašćena ili neprijavljena upotreba nečijeg literarnog ili drugog umetničkog dela neiskrena je. Društvo ne odobrava krađu plodova nečijeg fizičkog rada. Ne postoji nijedan razlog zbog kojeg bi trebalo da bude tolerantnije prema pirateriji intelektualne svojine. Da bismo pojednostavili stvari, podijelimo intelektualnu neiskrenost na dve kategorije: plagijatorstvo i proneveru. Iako pronevera ima posebno pravno značenje, reći ćemo da u etičkom kontekstu znači neovlašćenu upotrebu nečijeg umetničkog dela. Plagijatorstvo se, s druge strane, odnosi na “preuzimanje tuđih ideja ili izraza i njihovo prikazivanje kao svojih”. Plagijatorstvo se često vrti oko pitanja pominjanja izvora, dok pronevera nastaje kada se intelektualna svojina koristi bez odobrenja autora. Ona odražava moralno pravo autora da kontroliše upotrebu i distribuciju svoje intelektualne svojine. Međutim, pronevera često podrazumeva da ne postoji ovlašćenje i da se izvor ne pominje. Takva pronevera ne otvara samo etička pitanja,

već može doći i u sukob sa zakonom o zaštiti autorskih prava” (Dej, 2008: 125-126), budući da autorsko pravo nastaje i pripada autoru na osnovu samog čina stvaranja djela “i nije uslovljeno ispunjavanjem bilo kakvih formalnosti ili zahtjeva u pogledu njegovog sadržaja, kvaliteta ili svrhe. Dovoljno je da individualna ideja izađe iz duhovne, unutrašnje sfere svog stvaraoca i da dobije spoljni oblik, i postane autorsko djelo koje uživa autorsko-pravnu zaštitu.”ⁱ I u konačnici, ko je, kršenjem autorskog prava, oštećen? Krajnji konzumenti/recipienti - donekle, novinar i njegova prava - svakako. Nadalje, ko je u krizi? Čini se svi, u navedenoj relaciji - mediji u BiH, profesionalna informacija, profesija i novinar kao pojedinac. S aspekta odgovornog primaoca, medijska pismenost može mnogo pomoći, no, svakako, mediji i medijski profesionalci u Bosni i Hercegovini ne bi se smjeli oslanjati samo na nju.

Autorska prava medijskih profesionalaca – pravna regulativa

Autorska prava medijskih profesionalaca su, kao i sva ostala autorska prava u Bosni i Hercegovini regulisana nizom zakona, rezolucija, ugovora, direktiva, uredbi, dokumenata i kodeksa koji tretiraju i uređuju autorska prava u Bosni i Hercegovini, a u skladu sa postojećim evropskim zakonima i standardima. U Bosni i Hercegovini na snazi su dva zakona kojima se vrlo konkretno tretiraju autorska (i srodna) prava po raznim osnovama. To su Zakon o autorskim i srodnim pravimaⁱⁱ i Zakon o kolektivnom ostvarivanju autorskog i srodnih pravaⁱⁱⁱ. Aktuelni Zakon o autorskim i srodnim pravima usvojen je 2010. godine, a njime su autorska i srodna prava proširena i drugim pravima, u odnosu na prethodno važeći zakon iz 2002. godine, koji je, opet, proširena i sa međunarodnim standardima usaglašena verzija saveznog zakona o autorskom pravu iz 1978. godine. “BiH u oblasti autorskog prava nikada nije imala pravnu prazninu. Jednako kao i druge zemlje nastale raspadom bivše Jugoslavije i BiH je prvo preuzela savezni zakon o autorskom pravu iz 1978., sa izmjenama i dopunama iz 1986. i 1990. godine. Taj zakon je uređivao samo prava autora, dok je izmjenama i dopunama iz 1990. uvedeno i pravo umjetnika izvođača kao srodno pravo, dok druga srodna prava nisu bila ni predviđena. Prvi svoj zakon kojim je izvršeno usaglašavanje sa TRIPS-om, WIPO^{iv} ugovorima i zakonodavstvom EU, BiH je usvojila 2002. godine. Njime su proširena srodna prava i unesena prava na nove vrste djela kao što su kompjuterski programi i baze podataka, te produžena

zaštita sa 50 na 70 godina od smrti autora. Tom modernizacijom zakona je uhvaćen korak sa ostatkom modernog svijeta. U cilju unapređivanja individualnog i kolektivnog ostvarivanja prava uvedeno je da autor svoja prava može ostvarivati sam ili putem zastupnika, a za pravna lica koja autori ovlaste, uvedene su dozvole za obavljanje djelatnosti ostvarivanja autorskog i srodnih prava koje su se mogle izdati samo ako su ispunjeni stručni kriteriji koji su podrazumijevali osigurano znanje iz domaćeg i međunarodnog prava, tehnike ostvarivanja prava, znanje iz finansijskog prava u vezi sa ostvarivanjem prava, znanje stranih jezika i praksa od 2 godine u ostvarivanju prava, što je u skladu sa uporednim pravom bilo logično uređeno zakonom i jednim opštim aktom. Ovaj zakon je bio u primjeni sve do 2010. godine, kada se uvodi potpuno nova pravna regulativa.” (Hadrović-Hasanefendić, http://bhnovinari.ba/wp-content/uploads/2012/06/bhn_e-novinar-juni2016.pdf)

Već stupanjem na snagu zakona iz 2010. godine, uočeni su svojevrsni propusti, koji do danas imaju dalekosežne posljedice po svoju funkcionalnost. Nažalost, zakoni i propisi doneseni tada, nisu opravdali očekivanja, a efekti pojedinih zakonskih rješenja nikada nisu preispitani, kako je namjeravano. Tako, naprimjer, kolektivnim ostvarivanjem prava, “Bosna i Hercegovina je spriječila rad savremenih poslovnih modela primjerenih digitalnom dobu koji su u ostatku svijeta postali standard i nužnost” (Hadrović-Hasanefendić, http://bhnovinari.ba/wp-content/uploads/2012/06/bhn_e-novinar-juni2016.pdf).

Nadalje, autorska prava medijskih djelatnika u Bosni i Hercegovini tretirana su i u okviru općih ili posebnih članova u određenim kodeksima, kao što su “Kodeks za štampu i online medije BiH^v (Vijeće za štampu u Bosni i Hercegovini), “Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija”^{vi} (Regulatorna agencija za komunikacije BiH), “Kodeks časti BH novinara”^{vii} (Udruženje “BH novinari”), a preporuke za poštivanje autorskih prava medijskih profesionalaca date su u skoro svakom vodiču za medije, novinarskom udruženju... “Gotovo svako novinarsko udruženje ima svoj kodeks koji je za članove obavezujući. Manje-više svi sadržavaju slične ili iste elemente, jednako kao što svi ustavi imaju neke zajedničke, opće elemente. Dakle, normizacija etike novinarstva dobro je i široko razrađena. Primjena je, međutim, nešto drugo.” (Malović 2005: 85)

Zaštita autorskog prava u Bosni i Hercegovini, moguća je, budući da se, kako je prethodno istaknuto, autorsko pravo stiče bez formalnosti u većini država svijeta, pa i u BiH. “Sa ciljem očuvanja dokaza ili iz drugih razloga, autor može deponovati

originale ili primjerke svojih autorskih djela ili predmeta svojih srodnih prava u Institutu za intelektualno vlasništvo/svojinu BiH. Deponovano djelo upisuje se u knjigu evidencije autorskih djela koju vodi Institut. Deponovanje nije obaveza autora, niti je uslov za sticanje autorsko-pravne zaštite, već samo mogućnost. Autorsko pravo traje tokom života autora i 70 godina poslije njegove smrti.”^{viii}

S ciljem dobijanja što egzaktnijih podataka, a za potrebe ovog istraživanja, kontaktiran je i Institut za intelektualno vlasništvo. “Institut dodjeljuje organizacijama autorā i drugih nosilaca autorskog prava dozvole za kolektivno ostvarivanje ovih prava i vrši nadzor nad njihovim radom”^{ix}, daje mišljenja i tumačenja. Budući da se tretira samo i isključivo kolektivno ostvarivanje prava, iz Instituta za intelektualno vlasništvo, nažalost, nije bilo moguće dobiti podatke o broju deponovanih individualni autorskih djela medijskih profesionalaca. Kako je u Institutu istaknuto, iako postoji Zakon o autorskim i srodnim pravima, ukoliko između poslodavca i medijskog djelatnika postoji ugovor o narudžbi (autorskog djela), primjenjuju se ugovorne odredbe.

Autorsko djelo – profesionalni i etički principi

U kontekstu autorskih prava medijskih profesionalaca, može se govoriti o dva nivoa povrede profesionalnih i etičkih principa autora i njegovog djela, i to na relaciji firma/medijska kuća – medijski djelatnik/profesionalac (kolektivno – individualno) te medijski djelatnik/profesionalac - medijski djelatnik/profesionalac (individualno – individualno), kao što je plagijat i nepoštovanje autorstva drugih novinara.

U oba slučaja, jasno je da je u centru priče autorsko djelo. Prema Zakonu o autorskim i srodnim pravima, “autorskim djelom smatra se individualna duhovna tvorevina iz oblasti književnosti, nauke i umjetnosti bez obzira na vrstu, način i oblik izražavanja, ako ovim zakonom nije drugačije određeno,”^x odnosno, “autorsko djelo je ljudska tvorevina koja ima duhovni sadržaj, koja ima određenu formu i koja je originalna (individualna)” (Marković / Popović, 2015: 40). Kako da novinari zaštite svoje autorsko djelo, odnosno dobiju naknadu za svoj rad? “Novinari imaju ekonomska i moralna prava na zaštitu svoga novinarskog djela. To znači da novinari trebaju biti prepoznati i kao autori novinarskog djela - novinskog teksta, radio i tv sadržaja ili članka u online i internet medijima. Integritet novinarskog djela mora biti zaštićen, a

novinari trebaju dobijati primjerena novčana sredstva svaki put kada se njihovo djelo koristi”.^{xi} To se uređuje autorskim ugovorom. “Autorski ugovor je ugovor kojim jedno lice ustupa ili prenosi imovinskopravna ovlašćenja iz subjektivnog autorskog prava drugom licu. Dakle, suštinsko obilježje autorskog ugovora je da se njime vrši promet imovinskopravnih ovlašćenja iz subjektivnog autorskog prava.” (Marković/Popović, 2015: 252).

Ova druga “povreda autorskih prava” naročito dolazi do izražaja u analitičkim i istraživačkim tekstovima (iz kojih se “posuđuju” dijelovi) i u kriznim situacijama (u žurbi da se nešto što prije objavi). U osnovi, riječ je o plagijatu, koji je i profesionalno i etički za svaku osudu. “Plagijat je krađa, prisvajanje tuđeg autorstva i tekstova. Plagirati znači pokrasti tuđu literarnu svojinu, što u medijima znači novinarsku svojinu. Kad novinar prenosi podatke iz drugih medija, dužan je korektno navesti izvor informacije. (Malović, Ricchiardi, Vilović, 2007: 61) “Zašto je plagiranje moralno rđavo? Postoje dva razloga. Prvi je to da se plagiranje svodi na kršenje prava intelektualne svojine, što, ustvari, predstavlja krađu. To znači primati javno priznanje za nečije tuđe ideje i nečiji tuđi rad. Plagijator nelegalno prisvaja trud druge osobe, bez pristanka originalnog autora i bez nadoknade originalnom autoru za njegov ili njen trud. Drugi razlog, koji je više povezan s našom raspravom o govorenju istine u novinarstvu, jeste to što plagiranje predstavlja svesnu netačnost i pogrešno prikazivanje činjenica. To je slučaj čak i kada je sam sadržaj plagiranog izvještaja stoprocentno istinit. Ako novinar potpiše neki članak ili emituje vest na radiju ili televiziji kao da je to plod njegovog rada, kao nešto što je on istraživao i čije je činjenice sam lično utvrdio, kad je zapravo taj sadržaj plagiran od drugog autora, tada su čitaoci ili slušaoci i gledaoci obmanuti u pogledu izvora, originalnosti i kredibiliteta saopštene informacije. Prema tome, plagijator laže javnost o tome ko je autor vesti, čak i kad sama vest ne sadrži nikakvu laž.” (Žaket, 2007: 49)

S druge strane, postoji i ono što je, osim profesionalnih načela kojih se svaki odgovoran novinar pridržava (posvećenost, objektivnost, profesionalnost, istinitost) moralno obavezujuće za novinara. Novinarski kodeksi u tom smislu mogu znatno pomoći,^{xii} iako se novinari s etičkim kodeksom gotovo nikada ne suočavaju na akademski, odnosno teorijski način, nego su u određenom trenutku prepušteni sebi samima, svom znanju i obrazovanju (Malović, Ricchiardi, Vilović, 2007).

Iskustva bh. medijskih profesionalaca

Za potrebe analize stanja i problema autorskih prava medijskih profesionalaca u Bosni i Hercegovini, čini se značajnim i svakako vrijednim uzeti u obzir iskustva bosanskohercegovačkih medijskih djelatnika. U tu svrhu ispitani su stavovi medijskih profesionalaca, urednika i novinara u Bosni i Hercegovini u vezi sa (ličnim) iskustvima iz domena autorskih prava. Kako bi se došlo do što opsežnijih i iskrenijih odgovora ispitanika, korišten je strukturirani intervju. Intervjui su urađeni sa mnogim relevantnim medijskim djelatnicima na području cijele Bosne i Hercegovine, vodeći računa o njihovom profesionalnom iskustvu i poziciji. Prikupljeni podaci, u kvantitativnom smislu veoma opsežni, ukazuju na to da se većina ispitanika susreće sa istim problemima i izazovima, a odgovori se, prema svojoj problematici, bitno ne razlikuju. Nadalje, iako su razgovori provedeni na reprezentativnom uzorku, problematika koja je istraživana prilično je neispitan fenomen, pa je generalizacija vrlo složena i zahtjevna zbog nedostatka longitudinalnog istraživanja.

Stanje u BiH s aspekta autorskih prava medijskih djelatnika.

Oblast autorskih prava u Bosni i Hercegovini generalno, zakonski je veoma dobro regulirana i može se reći da naša država, po ovom pitanju, ne zaostaje za razvijenim evropskim demokratskim zemljama. Kako je prethodno istaknuto, Zakon o autorskom i srodnim pravima u BiH, sa svim ostalim zakonima, propisima, kodeksima ne razlikuje se mnogo od zakona i propisa u Evropi. Razlika je u njegovom poštivanju i provođenju, kako u svojim odgovorima ističu i intervjuirani medijski profesionalci.

“Ne postoji neophodno shvatanje značaja autorskih prava uopće, pa tako ni autorskih prava medijskih radnika. Posljedično, ova vrsta prava se svakodnevno krši, često bez svijesti i shvatanja da se radi o narušavanju nečijih prava.”

“Mislim da svi bolujemo od jednog “balkanskog sindroma” nepoznavanja i nepoštivanja autorskih prava novinara. Često, mi ne znamo ko “stoji” iza vijesti, da li je ta vijest “originalna” ili je pred nama tek dio “posuđene” informacije. Čak i onda kada se pominje prvi izvor, ne znamo da li je informacija prenesena u cijelosti ili su možda činjenice “izvađene iz konteksta”.

Pošto sam pisao za italijanske i francuske medije znam da se u tim zemljama svaki izvor posebno navede, autor je poznat, a kao dopisnik stranih mreža često sam

potpisivao saglasnost da mreža za koju pišem (i koja time plaća moj tekst) ima pravo bez mog odobrenja taj isti tekst prodati drugoj agenciji. Time, faktički, agencija postaje vlasnik prava na tekst, a ne ja kao autor. Radi se o tome da u takvim medijima pronalazimo ili "autorske" tekstove ili agencijske vijesti (sa potpisom agencije, naravno), a ne kao što je slučaj u medijima na Balkanu – iste vijesti ili informacije (prepisane od riječi do riječi) na desetak različitih portala.

Znači, u evropskim medijima (a i BiH je potpisnica Minhenske konvencije) postoji odgovornost autora za ono što je napisao (i on to potpisuje) te se svaka objava sa Facebooka ili drugih društvenih mreža prenosi u originalu (faximil). Dakle, u takvim slučajevima nema govora o krađi."

Iz odgovora medijskih profesionalaca (na pitanje kako ocjenjuju stanje u BiH, s aspekta autorskih prava) dalo se naslutiti kako su, po ovom ili onom osnovu ugrožena skoro sva prava novinara, ali kako se o autorskim pravima i njihovoj povredi najmanje govori. Čak i kada se govori o autorskim pravima u Bosni i Hercegovini, fokus je, uglavnom, na pravima muzičkih stvaralaca. Kao područje u kojem povreda autorskih prava medijskih profesionalaca ima najveći intenzitet, ispitanici su istakli istraživačke tekstove (najviše uloženog truda novinara naspram bezočnog preuzimanja drugog novinara/medija). Međutim, općepoznato je da su mediji ogledalo društva, stoga oni ne mogu stvarati nepostojeće društvene vrijednosti.

Mogućnosti zaštite autorskih prava medijskih profesionalaca (u praksi).

Zakon propisuje jedno, no kako to izgleda u praksi...

"Kada je riječ o zaštiti novinarskih prava u Bosni i Hercegovini, vjerujem da su se novinari privikli, odnosno da su pristali biti dio općeg kaosa. Pošto mnogi od njih ne poštuju prava drugih autora tako se, po istoj logici, ne trude boriti ni za svoja prava. Sve je prepušteno slučaju, a tek u nekim ozbiljnijim povredama autorstva, pretpostavljam da se novinari obraćaju sudu."

"Moguće je zaštititi ovu vrstu prava, ali za razliku od nekih drugih, ne u potpunosti - specifičnost prava, specifičnost šticećenog prava, mnoštvo mogućih opravdavajućih okolnosti kod korištenja djela, ograničavanje obima preuzimanja djela (kao u muzici...), s jedne, i zbog poprilično nedorečenog zakonskog okvira s druge strane. Iako se prava uglavnom štite propisanom sankcijom za konkretno pravo, smatram da bi značajniji efekat imala kampanja utjecaja na savjest kojom bi se poručivalo da je i krađa rečenice ili više – KRAĐA, i sl."

Šerovanje/objava vijesti ili autorskog teksta od drugog medija (bez potpisa autora) - reklama ili krađa?

Da li je ovdje riječ o "profesionalnoj solidarnosti", svojevrsnoj reklami ili zloupotrebi, odnosno krađi...

“Kada se radi o vijesti, njeno prenošenje, uz navođenje izvora, što šerovanje i podrazumijeva, nije krađa. Vijest ima “prirodnu potrebu” da bude proširena i da dođe do korisnika. S druge strane, prenošenje autorskog teksta, bez prethodne saglasnosti autora, odnosno vlasnika autorskog prava, ima elemente krađe.”

”Što se tiče preuzimanja informacija od drugih kolega (a da te informacije ne budu potpisane) to se događa svakodnevno. Mnogi moje kolege rade istovremeno za dvije ili tri redakcije. Tako se uzme informacija (intervju, prilog sa “matičnog” radija, izreže i pošalje za neku drugu agenciju ili radio stanicu (Slobodna Evropa i slično). Ljudi od kojih ste uzeli izjave i ne znaju da će biti na nekoj drugoj radio stanici. Problem je, također, što se često takve izjave vade iz konteksta, pa se na “novoj” radio stanici pojave u nekoj prči koja nema puno veze sa “izvornom”. Često se izjave poznatih (i manje poznatih) pojedinca skidaju sa youtuba, režu i ubacuju u “vlastite” programe.

Čak, kolege međusobno jedni drugima šalju ”dijelove priloga” uz napomenu: “Pa ti ubaci gdje ti odgovara”. Prema njihovim riječima, radi se o uzajamnom pomaganju i razumijevanju. Ja sam tokom svog novinarskog djelovanja sam pokušavao uvijek navesti izvor informacije (bez recikliranja i sl.)”

Autorska prava novinara - ko ih štiti!?

Da li su medijski profesionalci upoznati s tim ko štiti njihova autorska prava...

“Nažalost nije mi poznato da neko štiti autorska prava novinara. Primjećujem da novinari na društvenim mrežama, elektronskim medijima ili web portalima pojedinačno reaguju na preuzimanje autorskih tekstova.”

“Novinar prije svega štiti sam sebe – i u bukvalanom smislu kada štiti vlastitu sigurnost i, s druge strane, kada poštuje pozitivno-zakonske propise, akte Regulatora i Kodeks, prevenirajući tako moguće napade na sebe ili svoj rad.

Pozitivno-pravni propisi prepoznaju novinarstvo kao specifičnu djelatnost, pa je i u njima moguće pronaći specifične elemente zaštite – šticeenje izvora, postupanje s press osobljem u kriznim, pa i ratnim situacijama... Novinarima su također na raspolaganju i mehanizmi zaštite koju nude strukovna udruženja. Takav je slučaj i u BiH – npr. pomoć kod sporenja... Autorska prava – u praksi ima novinara koji su vlasnici svojih autorskih djela, ali ima i prakse gdje se novinari po kreiranju djela odriču svojih autorskih prava u korist medija za koji je nastalo.”

Kome se obratiti u slučaju uočavanja povrede autorskih prava?

Šta ako do povrede autorskog prava dođe, kome se obratiti...

“Odgovor na ovo pitanje zavisi od autorove subjektivne procjene. Po iskustvenom, uglavnom se obraća onome ko pravo narušava. Moguće se obratiti, u različitim kontekstima, i sudu, RAK-u, Institutu za zaštitu intelektualnog vlasništva, strukovnom udruženju... O eventualnim efektima nisam upoznat.”

“Opet za svaki segment obraćate se nadležnom tijelu. Ako su u pitanju novinari što je opet rijedak slučaj, jer novinari uglavnom prenose vijesti, a vrlo mali broj radi

autorske priče ili se bavi istraživačkim novinarstvom, opet govorimo o Vijeću za štampu koje je samoregulacijsko tijelo za štampane i online medije. Ono POSREĐUJE kao medijator između nezadovoljnih čitalaca i štampanih i online medija. NADGLEDA primjenu Kodeksa za štampu i online medije BiH. UNAPREĐUJE profesionalne standarde u štampi i online medijima u BiH. ŠTITI JAVNOST od neprofesionalnog i manipulatorskog novinarskog izvještavanja. ŠTITI MEDIJE od političkih, ekonomskih i svih drugih pritisaka koji ugrožavaju slobodu informisanja i slobodu medija.”

Nažalost, ispitanicima nije bio poznat niti jedan slučaj u kojem je nakon povrede, po osnovu autorskog prava, uslijedila zakonska sankcija. Naravno, postoje i pozitivni i negativni primjeri poštivanja autorskih prava...

“Na portalima se sve zasniva na fer odnosu po principu navođenje izvora, potpis, link. Sa portalima iz regiona i iz BiH imamo odličnu, fer saradnju, upravo po ovom pravilu.”

“Naumpada mi akcija portala “Žurnal”. Oni su, ne tako davno, objavili tekst u kojem mole da im se ne krađu tekstovi.^{xiii} Negativnih primjera je mnogo, stotine svaki dan...”

“U posljednje dvije godine sam, u ime centra za koji radim, medijima poslao više od 150 različitih saopćenja za štampu. Sva ta saopćenja su skoro svaki put prenijeta u cijelosti (kolege nisu ni pokušavale „preraditi“ informaciju“). Nijednom nije napisano da je riječ o zvaničnom saopćenju jedne institucije, pa tekst „rezultira“ kao djelo redakcije. Iako to saopćenje istovremeno objavi desetak agencija, pažljivi čitalac će se sigurno zapitati – pa kako to, deset različitih portala, a vijest identična (od riječi do riječi). U “normalnim” sredinama novinari se ne kite tuđim perjem, već svaki svoj tekst “brane” i svojim potpisom. Ponavljam još jednom: autorstvo mora podrazumijevati i odgovornost.”

“Čini mi se da se takve situacije obično završavaju na komentarima unutar redakcija ili društvenih mreža.”

“Da, takvih primjera ima – u oba smjera. U redakciji sam konkretno mjesecima pratio rad kolega za koje sam ranije sumnjao ili znao da “krađu cijele tekstove ili rečenice...” I ovdje bi trebalo mnogo prostora da se objasne akcije, ali se svode na objašnjenja da je takav rad neprihvatljiv, da su takva djela krađa i na prijetnje sankcijama... Kada smo žrtve krađe, uglavnom ne poduzimamo ništa osim da takvu stvar prokomentiramo u redakciji.”

Zaključna razmatranja i preporuke

Zbog same kvalitete prikupljenih podataka, osim pozicioniranja trenutnog stanja autorskih prava medijskih profesionalaca u Bosni i Hercegovini, moguće je uočiti i ključne nedostatke u ovoj oblasti te dati jasne preporuke i smjernice za unapređenje stanja, te poboljšanja statusa bosanskohercegovačkih medijskih djelatnika.

I sami medijski profesionalci koji su za potrebe ovog istraživanja podijelili svoja iskustva, stavove i mišljenja, ponudili su moguća rješenja i dali preporuke za poboljšanje stanja u oblasti autorskih prava medijskih djelatnika u Bosni i Hercegovini. Smjernice i prijedlozi koje su iznjedrili ovi intervjui, mogu biti dobra platforma za izradu priručnika koji će medijske djelatnike uputiti kako da poštuju svoja, ali i tuđa autorska prava, a razvijanje ideja medijskih profesionalaca može poslužiti kao osnov strategije za podizanje svijesti o značaju autorskih prava u bosanskohercegovačkom savremenom društvu uopće.

”Rješenje: radikalne mjere, sređivanje situacije, borba protiv općeg kaosa... Ukidanje portala kakvi postoje kod nas - zadržati elektronske novine koje objavljuju samo vlastite tekstove ili agencijske vijesti (kupljene). Autori teksta moraju biti potpisani. U svakom trenutku se mora znati ko odgovara za javnu riječ. Podsjećam - do prije nekoliko godina na ulicama naših gradova su se bez problema mogla nabaviti piratska izdanja svjetskih filmskih hitova. Videoteke sa piratskim snimcima su otišle u prošlost. Zahvaljujući zakonu. Dakle, kada neko odluči da se zakon sprovede, onda se to i učini. Sličan scenarij bi bio poželjan i u slučaju nepoštivanja autorskih prava.”

”Fer odnos među kolegama novinarima. U TV svijetu bolji rad nadležnih organa, a u digitalnom svijetu edukacija svih koji plasiraju svoj saržaj na internet.”

”Potencijalnih rješenja više, navela bih dva: djelovanje unutar novinarske zajednice kroz udruženje novinara i prijavljivanje krađe autorskih tekstova nadležnom tijelu države.”

“1. Utjecaj na savjest, kampanje; 2. Posvećivanje posebne pažnje ovom problemu u obrazovnom procesu; 3. Pojednostavljivanje zaštitnih mehanizama i educiranje novinara o pravima koja imaju i mogućnostima njihove zaštite”

Da zaključimo: Novinari se najprije trebaju upoznati sa svakom vrstom svojih prava, pa tako i autorskih. Nadalje, ugovori o radu koje potpisuju trebaju sadržavati i odredbe o zaštiti njihovih autorskih prava (koja traju cijeli život), a sami novinari trebaju biti adekvatno plaćeni za svoj autorski rad. I ne zaboravimo: poštivanje autorskih prava drugih novinara je poštivanje vlastitih prava ili, jednostavno kazano, poštivanje digniteta profesije.

Sadržaj ovog teksta je isključiva odgovornost autora i Udruženja/udruge BH novinari i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovišta Evropske Unije.

Izvori:

- Dej, Luis Alvin (2008): *Etika u medijima – primeri i kontroverze*, Medija centar, Beograd.
- http://bhnovinari.ba/wp-content/uploads/2012/06/bhn_e-novinar-juni2016.pdf
- http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/intproperty/464/wipo_pub_464.pdf
- <http://www.ipr.gov.ba/hr/stranica/najcesca-pitanja-o-autorskom-i-srodnim-pravima>
- http://bhfilm.ba/dok/zakon_o_autorskom_i_srodnim_pravima.pdf
- http://bhfilm.ba/dok/zakon_o_kolektivnom_ostvarivanju_autorskog_i_srodnih_prava.pdf
- https://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218&Itemid=9
- <https://rak.ba/bos/index.php?uid=1324649058>
- <http://bhnovinari.ba/bs/kodeks-asti-bh-novinara/>
- Malović, Stjepan (2005): *Osnove novinarstva*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- <http://www.ipr.gov.ba/bs/stranica/postupak-zatite-autorskog-prava-u-bih>
- Marković, Slobodan / Popović, Dušan (2015): *Pravo intelektualne svojine*, “UNIVERSITY PRESS - Izdanja Magistrat”, Sarajevo.
- <http://bhnovinari.ba/bs/2013/04/22/novinari-zahtjevaju-zatitu-svojih-autorskih-prava/>
- Malović, Ricchiardi, Vilović (2007): *Etika novinarstva*, ICEJ i Sveučilišna knjižara, Zagreb.
- Dejl Žaket (2007): *Novinarska etika – moralna odgovornost u medijima*, Službeni glasnik, Beograd.
- <http://www.zurnal.info/novost/20429/prestanite-krasti-nase-tekstove>

Bilješke:

ⁱ O ovome na:

<http://www.ipr.gov.ba/hr/stranica/najcesca-pitanja-o-autorskom-i-srodnim-pravima>

ⁱⁱ Zakon o autorskim i srodnim pravima dostupan na:

http://bhfilm.ba/dok/zakon_o_autorskom_i_srodnim_pravima.pdf

ⁱⁱⁱ Zakon o kolektivnom ostvarivanju autorskog i srodnih prava dostupan na:

http://bhfilm.ba/dok/zakon_o_kolektivnom_ostvarivanju_autorskog_i_srodnih_prava.pdf

^{iv} Više o TRIPS-u i WIPO ugovorima na:

http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/intproperty/464/wipo_pub_464.pdf

^v Kodeks za štampu i online medije BiH dostupan na:

https://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218&Itemid=9

^{vi} Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija dostupan na:

<https://rak.ba/bos/index.php?uid=1324649058>

^{vii} Kodeks časti BH novinara dostupan na:

<http://bhnovinari.ba/bs/kodeks-asti-bh-novinara/>

^{viii} O postupku zaštite autorskog prava u BiH više na:

<http://www.ipr.gov.ba/bs/stranica/postupak-zatite-autorskog-prava-u-bih>

^{ix} Više o nadležnostima Instituta za intelektualno vlasništvo na:

<http://www.ipr.gov.ba/bs/stranica/nadleznost-bh>

^x Zakon o kolektivnom ostvarivanju autorskog i srodnih prava dostupan na:

http://bhfilm.ba/dok/zakon_o_kolektivnom_ostvarivanju_autorskog_i_srodnih_prava.pdf

^{xi} Vidi na:

<http://bhnovinari.ba/bs/2013/04/22/novinari-zahtjevaju-zatitu-svojih-autorskih-prava/>

^{xii} Vidi Kodeks časti BH novinara (članovi 10-15) dostupan na:

<http://bhnovinari.ba/bs/kodeks-asti-bh-novinara/>

^{xiii} Cijeli tekst dostupan na:

<http://www.zurnal.info/novost/20429/prestanite-krasti-nase-tekstove>

Biografija:

Mr. sc. Enita Čustović viša je asistentica na Odsjeku za žurnalistiku/komunikologiju na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, gdje kao saradnica radi na predmetima B/H/S jezik, Retorika i kultura govora, Novinarska stilistika, Osnove propagande, Mediji i međunarodne politike, Novinarska publicistika i Sociologija medija. Lektorisala je veći broj knjiga i publikacija, objavila više prikaza, naučnih i stručnih radova u indeksiranim bh. časopisima, učestvovala na velikom broju naučnih i stručnih skupova i konferencija u zemlji i inostranstvu, bila angažovana na znatnom broju skupova, seminara, treninga kao predavač/trener te čestvovala na više različitih projekata.